

Калуська міська рада
Управління культури, національностей та релігій
Калуської міської ради
КЗ «Музейно-виставковий центр Калуської міської ради»
Краєзнавчий музей Калушини
ДУ «Інститут Івана Франка НАН України» (м. Львів)
Музей-оселя родини Івана Франка

Іван Франко і Калуш

Путівник

Ivan Franko and Kalush

Guidebook

Івано-Франківськ
Фоліант
2025

Рекомендовано Науково-методичною радою КЗ «Музейно-виставковий центр Калуської міської ради». Протокол № 01 від 27.03.2025 р.

Редакційна колегія:

Олег Малярчук, доктор іст. наук, професор (ІФНТУНІГ) – головний редактор;

Оксана Франко, докторка іст. наук, професорка, дійсна членкиня НТШ (ЛНУ ім. Івана Франка) – упорядниця видання;

Андрій Франко, кандидат іст. наук, старший науковий співробітник відділу франкознавства (ДУ «Інститут Івана Франка НАН України» (м. Львів)) – упорядник видання;

Олег Відливаний, директор (Комунальний заклад «Музейно-виставковий центр Калуської міської ради» (далі – КЗ «МВЦ КМР»));

Іван Тимів, провідний науковий співробітник (Краєзнавчий музей Калущини КЗ «МВЦ КМР») – відповідальний науковий редактор;

Людмила Андрійчук, старша наукова співробітниця (Меморіальний музей «Калуська в'язниця» КЗ «МВЦ КМР») – упорядниця видання;

Наталія Мельник, наукова співробітниця (2017–2022) (Музей-оселя родини Івана Франка КЗ «МВЦ КМР») – упорядниця видання;

Леся Довженко, директорка БК ім. А. Могильницького (2019–2022);

Тетяна Юзв'як, учителька української мови та літератури (Калуський ліцей №10) – літературна редакторка;

Леся Кирилович, голова Калуського міськрайонного об'єднання ВУТ «Просвіта» ім. Т. Шевченка, депутатка Калуської міської ради;

Дарія Ониськів, наукова співробітниця (Музей-оселя родини Івана Франка КЗ «МВЦ КМР») – упорядниця видання.

Ф-83 Іван Франко і Калущ. Путівник / Авт.-упоряд.: А. Д. Франко, Н. П. Мельник, О. О. Франко, Л. І. Андрійчук, Д. Г. Ониськів. Відп. наук. ред. І. М. Тимів. За ред. О. М. Малярчука. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2025. – 64 с.

Путівник містить відомості про експозицію Музею-оселі родини Івана Франка в Калущі (Підгірках), пам'ятні місця Калуща, пов'язані з перебуванням І. Франка, які належать до історичної й культурної спадщини міста.

Видання адресоване краєзнавцям, учителям, туристам, бібліотечним працівникам, поціновувачам творчості І. Франка та небайдужим до глибокого пізнання історико-культурологічного минулого краю.

Книга видається за кошти Калуської міської ради.

Іван Якович Франко – видатний український поет, прозаїк, драматург, літературний критик, публіцист, перекладач, науковець, громадський і суспільно-політичний діяч, доктор філософії (1893), доктор габілітований (1895), дійсний член Наукового товариства ім. Т. Шевченка (1899), почесний доктор Харківського університету (1906), член Товариства «Просвіта» – ходив нашими вуличками, стежками, тут зростали його діти й онуки. В експозиції Музею-оселі родини Івана Франка в Калуші (Підгірках) експонується генеалогічне дерево Франкового роду. Підгорецька «гілка» – це родовід за лінією рідного брата письменника Онуфрія Франка.

Фото 1. Генеалогічне дерево Франкового роду.

Фото Андрія Франка

Мандруючи Калушем, шукаймо Франка, відкриваймо його знову і щоразу покликаймося на його влучне, промовисте слово. Читаймо його твори, навчаймося його мудрости й почуваймося українцями!

Приємної подорожі!

КАЛУШ

Історична частина міста

Калуш тісно пов'язаний з іменем Каменяра. Іван Франко перебував у середньовічному солеварному місті неодноразово. Під час другого арешту ночував у поліцейській дільниці в червні 1880 р., коли його, заарештованого поблизу Коломиї, «шупасом», під конвоєм, босоніж допроваджували до Нагуєвичів. У серпні 1884 р. поет відвідав Калуш під час організованої ним студентської мандрівки. Він часто бував у брата Онуфрія в Підгірках. Восстанє Іван Франко приїжджав до Підгірок на похорон рідного брата 30 липня 1913 р.

Площа Героїв

Площа Героїв розташована в центральній частині міста Калуша – між вулицями Бандери, Шевченка, Ковжуна, Дзвонарською і Підвальною. До Площі Героїв прилягають вул. Нечая, вул. Цеглинського і вул. Костельна.

У другій половині XVI ст. тут був побудований старостинський замок, який наприкінці XVIII ст. демонтували. Спершу центральну площу міста назвали Ринковою. Очеви-

дці, сучасники письменника пригадували, що під час відвідування Народного дому цієї площею поряд із калушанами полюбляв здійснювати піші прогулянки Іван Франко.

Пам'ятники Іванові Франку в Калуші

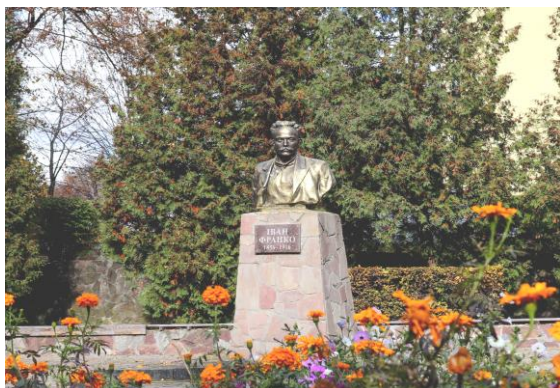

Фото 2. Пам'ятник Іванові Франку в центрі Калуша.

Фото Наталії Кулай

**Фото 3. Пам'ятник Іванові Франку поблизу
БК ім. А. Могильницького.**

Фото 4. Пам'ятник І. Франку поблизу Музею-оселі родини Івана Франка. Фото Наталії Кулай

У 1956 р. у сквері, що в центрі міста, на постаменті пірамідальної форми було встановлено погруддя Іванові Франку (скульптор Йосип Николишин). Реконструкція пам'ятника відбулася 1964 р.

Найприкметнішим є те, що Івано-Франківська вулиця (разом із продовженням – вулицею С. Бандери) – єдина в світі, на якій розміщені одразу три пам'ятники Іванові Франку на чотирикілометровому відтинку: неподалік Народного дому (Будинку культури ім. А. Могильницького), поблизу Музею-оселі родини Івана Франка у Підгірках та біля Калуської дитячої музичної школи.

Калуська дитяча музична школа *(вул. С. Бандери, 11)*

Фото 5. Музична школа, колишній повітовий суд.

Фото Наталії Кулай

Приміщення нинішньої Калуської дитячої музичної школи збудовано наприкінці XIX ст. У XIX–першій третині XX ст. тут розміщувався повітовий суд (одним із радників (совітників) повітового суду був Кароль Собота-старший, дідич с. Підгірки), далі – радянський суд. У 1946–1956 рр. тут діяв гарнізон, а приміщення використовувалося як тюрма.

Із початку 1970 рр. у цьому приміщенні діє музична школа. Упродовж тривалого часу в цій мистецькій освітній установі працює правнучка Онуфрія Франка Олеся Мирославівна Франко – викладач-методист вищої категорії, Заслужений діяч естрадного мистецтва України. Також Олеся Франко викладає в Івано-Франківській дитячій музичній школі № 1 ім. М. Лисенка.

Церква Святого Архистратига Михаїла (майдан Шептицького, 9)

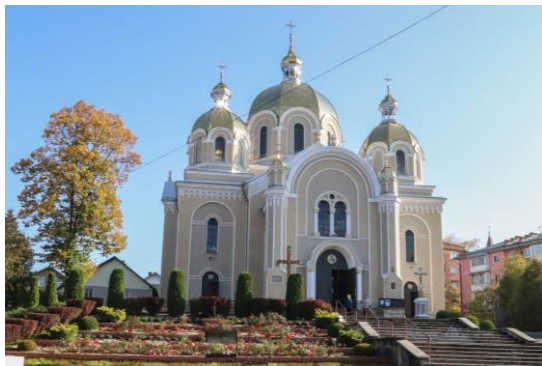

Фото 6. Церква Святого Архистратига Михаїла.

Фото Наталії Кулай

Михайлівська церква має цікаву, пізнавальну історію. Храм був освячений 21 листопада 1913 р. о. Дмитром Рожановським. Проєктування із 1906 р. здійснював відомий галицький архітектор Василь Нагірний. За основу взяли проєкт храму Преображення Господнього у Львові, який творчо втілив у архітектурне життя міста Теодор Мельничук (1910–1913). Будівництву церкви Архистратига Михаїла в Калуші суттєво сприяли о. Володимир Петрушевич і митрополит Андрей Шептицький. Одним із головних ініціаторів спорудження нової церкви був активний громадський діяч, калуський юрист, диригент Тимофій Пітулей. Тоді ж створено церковний комітет у складі пароха о. Володимира Петрушевича (голова), Филимона Полюшинського (заступ-

ник), Івана Куровця (почесний член). В оздобленні внутрішнього убранства (інтер'єру) храму фігурують художні поліхромні розписи, виконані в 1936–1938 рр. художниками-модерністами Павлом Ковжуном і Михайлом Осінчуком.

Будівництво церкви Архистратига Михаїла в Калуші пов'язане з іменем Івана Куровця, який познайомився з І. Франком, навчаючись у 7 класі Львівської академічної гімназії. Світоглядні настанови, творча постать Франка і книгозбірня письменника здійснили величезний вплив на формування особистості юнака-гімназиста. Іван Куровець (1863–1931) – лікар, організатор національних товариств, посол Галицького сейму, співзасновник УНДО, фундатор товариства «Народний дім» і народного банку в Калуші, видавець «Калуського листка» (1912–1914), меценат будівництва греко-католицької церкви, Державний секретар здоров'я уряду ЗУНР, директор «Народної лічниці» у Львові, автор «Лікарського poradника».

Після переїзду Франкової родини з Нагуєвичів саме І. Куровець став організатором товариства «Просвіта» в Підгірках, члени якого обрали секретарем цієї культурологічної спільноти старшого сина Онуфрія Франка – Якова. Через ту обставину, що у 1916 р. І. Куровець надіслав кошти на похорон Івана Франка, місцевий парох відмовився посвятити йому паску. Обурений лікар склав на священнослужителя скаргу, в якій аргументовано спростовував різноманітні чутки та розвінчував поширювані недоброзичливцями інсинуації про те, що нібито Франко був непохитним, послідовним атеїстом.

Калуський ліцей № 1 (вул. Івана Франка, 6)

Фото 7. Калуський ліцей № 1. Фото Наталії Кулай

До 1939 р. навчальний заклад функціонував як гімназія, яку збудували за імперських часів Австро-Угорщини. Існують припущення, що приміщення гімназії споруджено на місці старовинної головної замкової споруди. У 1880 р., під час другого арешту, Іван Франко провів одну ніч у приміщенні колишнього Калуського намісництва, що діяло поряд із нинішнім Калуським ліцеєм № 1.

В історичному центрі міста з давніх часів зосереджувалися всі основні адміністративні будівлі – магістрат, суд, церква. Варто зазначити, що в ХХ ст. споруду гімназії зробили вищою на один поверх. Керував будівництвом Антон Франко (1888–1974) з Підгірок, син рідного брата Івана Франка Онуфрія. Правнук Онуфрія Франка, історик, літературознавець, старший науковий співробітник академічної

державної установи «Інститут Івана Франка НАН України» (м. Львів), кандидат історичних наук Андрій Дмитрович Франко у науковій, франкознавчій праці зазначає: *«Антон Франко мав «золоті руки», вмів споруджувати будинки дуже складної стереометричної конструкції: Народні доми, школи та доволі довершено втілював у життя інші зодчі суспільно-культурні проекти... Антон Франко збудував не тільки ці, вже історичні, пам'ятки в Підгірках, а й третій поверх «червоної» школи в Калуші. Про цей факт мало хто знає».*

Краєзнавчий музей Калушини **(вул. Т. Шевченка, 9)**

Фото 8. Краєзнавчий музей Калушини.

Фото з мережі інтернет

Краєзнавчий музей Калушини засновано 28 грудня 1997 р. у будівлі колишнього єврейського культурно-освітнього центру, яку визнано пам'яткою архітектури

поч. 30-х рр. XX ст. Ця будівля, розташована в історичному районі міста, слугує прикладом толерантного, цивілізованого співіснування декількох місцевих громад (української, польської і єврейської). Тут на невеличкій площі три громадські споруди, побудовані коштом цих національних спільнот.

Костел Святого Валентина *(вул. Т. Шевченка, 10)*

Фото 9. Костел Святого Валентина.
Фото Наталії Кулай

Римо-католицький костел фахові зодчі спорудили у центральній частині міста. Цей храм є однією з перших мурованих будівель у Калуші, які збереглися до наших днів.

Костел знаходиться на висоті 315 м над рівнем моря. На території України калуський костел має лише один архітектурно-скульптурний аналог, який доволі коректно стереометрично-композиційно співвідноситься зі схожим храмом у містечку Глинна Наварія Львівської області.

В історичній частині Калуша спостерігаємо декілька вишуканих зразків архітектурного модерну й еклектики, майстерно збудованих наприкінці ХІХ–початку ХХ ст. Навпроти костелу – будівля польського спортивного товариства «Сокіл». Відомо, що сини Івана Франка, Тарас і Петро, були членами українського «Сокола» у Львові, а їх батько завжди цікавився спортивними досягненнями своїх дітей.

Народний дім *(вул. Т. Шевченка, 8)*

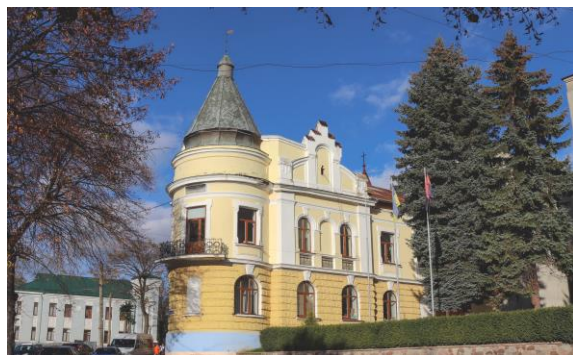

Фото 10. Народний дім у Калуші.

Фото Наталії Кулай

Влітку 1884 р. Іван Франко організував мандрівку молодих людей (Українсько-руська студентська мандрівка).

Перебуваючи у Калуші, 3 серпня допитливий народознавець виступав на сцені старого Народного дому з доповіддю «Дума про те, як гетьман козацький Самійло Кішка втікав з турецької неволі». Благодійні кошти, зібрані на тому вечорі, на якому був присутній і професор Олександр Огоновський, були залучені на будівництво нового Народного дому, що донині є окрасою міста.

Саме у приміщенні старого Народного дому в Калуші 20 грудня 1896 р. Львівський український театр товариства «Руська бесіда» вперше здійснив сценографічну постановку Франкової комедії «Майстер Черняк», в якій одну із ролей зіграв уродженець Калуша, відомий український співак-бас, актор галицьких театрів Іван Рубчак (1874–1952). У 2019 р. у місті заснована премія його імені.

Фото 11. Пам'ятна дошка, яка засвідчує перебування Івана Франка в Калуші. *Фото Наталії Кулай*

12 серпня 1981 р. на фасаді Народного дому (РБК) встановили пам'ятну дошку з барельєфом Івана Франка, яка засвідчує перебування Великого Каменяра в Калуші. На

урочистостях з нагоди відкриття меморіального знака світочу української інтелектуальної еліти поряд із доповідями Степана Пушика та інших відомих письменників прозвучав виступ племінника нашого Національного Пророка, сина його рідного брата Онуфрія – Омеляна Володимира Франка (1906–1981), у 1930-х роках активного просвітянина й керівника спортивно-військового товариства «Луг» (фрагмент промови подається за оригіналом): *«Я хочу сказати кілька слів про Івана Франка, про особисте знайомство з ним. Мій батько Онуфрій Якович – рідний брат письменника. Ми переселились із Нагуєвич в Підгірки в 1904 році; в мого батька було 7 дітей, а я восьмий народився в Підгірках. Мій стрийко – Іван Якович Франко допоміг купити тут землю. Часто у нас Іван Якович Франко гостював сам, або з сім'єю. Коли Франко мав приїхати до Підгірок, люди розпитували наперед, він розказував про політичне становище, положення селян, робітників, як з того вийти. Пам'ятаю, що Франко мав паралізовані руки, тоді мені було 6–8 років і я помагав йому. Ми ходили на гриби, Франко орієнтувався, де можуть бути гриби, поучав мене і я зрізував, ходили ловити рибу. Останній раз Франко був в Підгірках на похороні свого брата, а мого батька. Це було 1913 р. Його дружина Ольга та діти Тарас, Петро і Ганна приїжджали часто до нас на відпочинок. З дітей Онуфрія залишився я один. Живуть тут внуки і правнуки, вчать в школі і технікумі. Я працював дорожнім майстром, а тепер мій син Мирослав також працює в дорожньому управлінні. Моя дочка Оксана закінчила Львівський*

університет і працює науковим співробітником Інституту археології в Києві. Я був присутнім на відкритті надгробного пам'ятника на Личаківському цвинтарі в місті Львові у 1933 році. В честь ушанування пам'яті «Каменяра» в цей день ішли організовано десятки товариств, які в той час існували, щоб виявити свою шану і любов до письменника».

Церква Святого Миколая в Хотіні **(вул. Й. Сліпого, 3)**

Фото 12. Церква Святого Миколая в Хотіні.

Фото Наталії Кулай

Церква Святого Миколая в Хотіні була збудована в 1888 р. майстрами (на чолі з Іваном Данилком) із с. Перегінське (Рожнятівщина). Упродовж наступних десяти років (1889–1899) ці фахові майстри зводили церкву в сусідньому селі Підгірки. Одночасно із церквою була споруд-

джена дзвіниця, що діє донині. У ній зберігаються три дзвони – два малі, вилиті ще до Другої світової війни, і великий – «Дмитрій», що його подарував Януш Фельчинський у 1991 році. Окрасою храму є іконостас та кивот, виготовлений невідомими майстрами. Привертає увагу оригінальна ікона «Тасмна вечерея». Її особливість у тому, що стіл зображений під кутом, а не традиційно – по горизонталі. Настінні розписи виконано у 1930 р. місцевими майстрами. У храмі зберігаються мощі Святого Миколая, які подарував Митрополит Андрей Шептицький, та мощі Святого Луки і Святого Йосафата, привезені в 90-х рр. XX ст. За брамою церкви – символічна могила «Борцям за волю України».

Фото 13. Меморіальна дошка о. Г. Рожанському, встановлена на прицерковній будівлі в Хотіні. Фото Наталії Кулай

Рожанський Гнат (1844–1883) – уродженець Калуша, греко-католицький священник, галицький громадський діяч. Приятелював із І. Франком. Навчаючись у духовній семінарії, був ініціатором і редактором першого видання творів Т. Шевченка в Галичині під назвою «Поезії Тараса Шевченка». Листувався з І. Франком, Ю. Федьковичем та ін. У квітні 1881 р. був призначений парохом с. Хотінь поблизу Калуша. З метою активізації громадського життя в селі він запросив у гості І. Франка, котрий надіслав шанобливу, щиро-сердну відповідь священнику від 30 грудня 1881 р.: *«Ви-сокоповажний отче! Ваші ласкаві запитання приїхати на якийсь час до Вас приймаю дуже радо. Щодо того, коли буду міг приїхати, то ще напевно не можу нічого сказати. Здається, однак ж, що ніяк не борше, але й не пізніше, як кінцем січня. Попереду прийдеться мені побути ще пару день у Львові і прилагодити матеріали до деяких праць, котрі я у Вас при вільній часі хотів би полагодити. Впро-чім, я постараюся в данім разі донести Вам, коли іменно прибуду. Поздоровляючи Вас сердечно, остаюсь Ваш щирий Ів. Франко».*

Помер о. Гнат Рожанський 2 червня 1883 р. у відносно молодому віці (39 років), за загадкових обставин. Гнат Рожанський був ініціатором висунення кандидатури Юліана Романчука й організатором його переможної виборчої кампанії до Галицького сейму – за декілька днів до своєї передчасної кончини. Іван Франко у своєму щоденнику із цього приводу писав:

«Залізниця свище! У Калуш помчить

Утомлену ходом мандрівку,
Щоб свіжою хвилиною духа скріпить
І тутка братів в переднівку.
О так, передновок терпить духовий
Просторая руськая хата!
Тож того, що й тут посів сіяв новий,
Згадаймо – Рожанського Гната.
Честь пам'яті твоєї, гаряча душе!
Мов свічка яркая, згорів ти!
Та полум'ям своїм надовго, на все
Серць тисячі руських огрів ти».

ПІДГІРКИ

Перша письмова згадка про село датована 1408 роком. Із 1972 р. Підгірки стали мікрорайоном Калуша. Динамічно зростаючий населений пункт Підгірки, спершу як село, пізніше як калуське передмістя, а згодом як мікрорайон із однойменною назвою, відчутно вплинув в усіх адміністративних і постах на суспільно-громадський, містобудівний та культурологічно-освітній і воєнно-спортивний розвиток Калуша. Тут жили й працювали відомі особистості: брат Івана Франка Онуфрій, священник і письменник Антін Любич Могильницький, художник Григорій Смольський та інші харизматичні, знакові діячі. Існує легенда, що стародавній дуб, який ріс біля нині діючої автобусної зупинки на вул. Івано-

Франківській, посадили козаки Війська Запорозького. Варто зазначити, що в Підгірках діяли різноманітні громадсько-політичні, воєнно-спортивні та культурно-освітні організації й товариства.

**Музей-оселя родини Івана Франка
(вул. Івано-Франківська, 22)**

**Фото 14. Музей-оселя родини Івана Франка
в Калуші (Підгірках). Фото з мережі інтернет**

У 1903 р. Іван Франко разом із рідним братом Онуфрієм (Онуфром, Онофером) (1861–1913) продали свої частки батьківської спадщини в Нагуєвичах і «на відступні кошти» спільно купили землю («грунт») (42 морги) та хату з господарськими будівлями і ділянкою лісу в Підгірках Калуського повіту. Заплатили за це 8 тисяч срібних ринських. Причиною такого консолідованого екзистенційного рішення про спільне придбання нерухомого майна і вимушений складними сімейними обставинами переїзд була серйозна

сімейна колізія, сутність якої полягала в тому, що їхній вітчим Григорій Гаврилик як війт с. Нагуєвичі зумів неправомерно привласнити собі все спільне майно. Брати змушені були судитись із ним (їх «захисником» на тривалому судовому процесі був відомий суспільно-громадський діяч, адвокат із м. Калуша Є. Олесницький), а пізніше перебратися з рідного села Нагуєвичів на незвідані терени. Онуфрію, як згадувала його донька Настуня, господарство сподобалося, і він твердо вирішив на спілку з Іваном Франком придбати його (за нормами юрисдикції, після нотаріального затвердження акта купівлі-продажу це нерухоме майно стало спільною власністю Івана Франка та Онуфрія Франка, яку, за своїм заповітом, письменник благородно передав, щоправда, із певними, переважно формальними, номінальними застереженнями подальшого, сказати б, «рентабельного» «утримання майна», багатодітній «фамілії» Онуфрія Франка). Разом із родиною Онуфрій Франко перебрався до Підгірок 1904 року. Отож, ранньою весною 1904 р. у підгорецьку громаду органічно «влилося» велике сімейство Франків, яке складалося з дев'яти осіб: Онуфрій (1861–1913), його дружина Юліана (із шляхетного роду Дидинських), яка походила з Ясениці Сільної (1866–1945), Яків (Ясьо, Яцьо) (1887–1913), названий, як тоді водилось, на честь його діда Якова Франка (1802–1865; батька Івана Франка), Антон (1888–1974), Марина (Мариня) (1890–1976), Анна (Ганна) (1894–1949), Розалія (1892–1972), Анастасія (1896–1975) і наймолодший Михайло (1900–1951). Омелян-Володимир Франко (1906–1981) (остання, восьма дитина розгалуженої

Франкової «фамілії») народився в 1906 р. уже в Підгірках. Парасковія Ягенчук, сестра Григорія Смольського, згадувала про приїзд родини Онуфрія до Підгірок і гостювання в них Івана Франка: *«Їхали всі на возі, одягнені були в мануфактурну, кольорову одіж. У той час селяни носили натуральні, «зрібні» вишиті сорочки, тому це викликало зацікавленість»*. Відтоді, як автентично (текстографічно та аудіовізуально) засвідчують листи та спогади, Іван Франко чи то сам, чи з родиною часто приїжджав у гості до брата. Зокрема, 1905 р. він побував тут на вакаціях із синами-гімназистами, які допомагали батькові записувати фольклорні матеріали.

Родина нащадків Онуфрія Франка і його дружини Юлії Дидинської багаточисельна, родовід становить понад 300 осіб. Франки завжди були активними в громадському та культурному житті села, боронили рідний край у часи національно-визвольних змагань.

Музей-оселю родини Івана Франка в Калуші (Підгірках) відкрито 30 серпня 1992 р. за Рішенням виконавчого комітету Калуської міської Ради від 14 червня 1989 р. № 126. 12 грудня 2007 р. Постановою Головного управління туризму і культури Івано-Франківської обласної державної адміністрації № 5/3 Музею-оселі родини Івана Франка присвоєно звання «Народний музей». Професорка Львівського національного університету ім. І. Франка Оксана Омелянівна Франко (1939–2021), докторка історичних наук, разом із сином, Андрієм Дмитровичем Франком, старшим науковим співробітником відділу франкознавства Державної установи

«Інститут Івана Франка НАН України» (м. Львів), кандидатом історичних наук, віддали під музейну установу власний будинок. Оксана Франко та Андрій Франко, які є співфундаторами створення Музею-оселі родини Івана Франка в Калуші (Підгірках), а також адміністраторка цієї франкознавчої установи Христина-Лідія Романівна Іваницька (у 1992–2012 рр.) розробили основні напрямки музейної комунікації: експозиційно-виставкову, культурно-освітню, гносеологічну.

Фото 15. Співфундатори створення у 1992 р. Музею-оселі родини Івана Франка в Калуші (Підгірках) – онука і правнук Онуфрія Франка (1861–1913): професорка, докторка історичних наук, уродженка Підгірок, Почесна громадянка Калуша (з 1997 р.) Оксана Омелянівна Франко (1939–2021) та її син, старший науковий співробітник відділу франкознавства Інституту Івана Франка НАН України (м. Львів), кандидат історичних наук Андрій Дмитрович Франко.

Фото з родинного архіву Андрія Франка

Після реконструкції музею 2016 р. експозицію цієї культурологічної, франкознавчої установи суттєво оновлено: вона складається не з чотирьох кімнат, як раніше, а із семи. Додаткові кімнати відкрито на мансардному поверсі.

Перша кімната вміщує експонати, що розповідають про життя і творчість Великого Каменяра. Тут знаходиться генеалогічне дерево Франкової родини, що його дослідили Оксана та Андрій Франки.

Фото 16. Інтер'єр другої кімнати Музею-оселі родини Івана Франка та його відвідувачі, шанувальники творчої спадщини непересічних постатей – художника Григорія Смольського і Антіна Любича Могильницького. Зліва направо: Андрій Франко, гостя музею, Олеся Франко, Іван Тимів, Христина-Лідія Іваницька. 12.12.2016 р.
Фото з родинного архіву Андрія Франка

Друга кімната розділена на підрозділи (експозиційні куточки), які становлять єдиний тематико-експозиційний комплекс. Один із підрозділів демонструє музейні предме-

ти, світлини, книги й документи, що належали членам Франкової родини. Інші знайомлять із постаттю священника, поета, громадського діяча XIX ст. Антіна Любича Могилянського (1811–1873) й біографією та творчістю художника Григорія Смольського (1893–1985). Обидва – уродженці Підгірок.

Третя – «Світлиця Франкового роду», де знаходяться лава, ліжко, куфер, картини зі старої хати Франків і велика колекція вишивок, найстаршим із яких понад сто років.

У четвертій кімнаті експонуються монети, періодика та колекція естампів (*естамп – твір друкованої графіки, що являє собою відбиток на папері*), видана у Харкові до 100-річчя з дня уродин Івана Франка, у 1956 р.

На мансардному поверсі розташовано старовинний рояль торгової «марки» «JM Schweighofer's Söhne in Wien» («Йоганн Михаель Швайгхофер – син із Відня»), серійний номер – 8349, виготовлений у 90-х рр. XIX ст.

Фото 17. Старовинний рояль «JM Schweighofer's Söhne in Wien» («Йоганн Михаель Швайгхофер – син із Відня»). Фото Наталії Кулай

Тут також представлено матеріали з історії створення і діяльності народної чоловічої хорової капели «Прометей», музичні інструменти.

В інших, не ослóвлених вище, кімнатах експонують-ся ужиткові речі, за якими народознавчо доцільно, етноло-гічно коректно вивчати побут і культуру галичан минулих часів. Бочка, скриня й хомути для впрягання коней та інші старовинні «артефакти» збереглися з часу переїзду Франків із Нагуєвичів до Підгірок.

Фото 18. Внутрішнє убранство Музею-оселі родини Івана Франка. *Фото Наталії Кулай*

Ознайомившись із експозицією Музею-оселі родини Івана Франка, відвідувачі отримають важливу інформацію про маловідомі широкому загалу сторінки з життя письменника та його родини, дізнаються про культуру, побут, звичаї мешканців Підгірок від давнини й до сьогодення. Народо-

знавчі предмети, етнологічні експонати, що творчо представлені відвідувачам в інтер'єрі музею для зручного, присутнього, панорамного та деталізованого огляду, – цікаві, неповторні, подекуди унікальні, рідкісні, здебільшого нешаблонні, пізнавальні.

Підгорецькі дуби

Фото 19. Місце, де збережений пень від старого дуба, з якого росте молоде дерево. Фото Наталії Кулай

Існує легенда, що дуб, який поблизу нині діючої автобусної зупинки на вулиці Івано-Франківській у Підгірках, посадили козаки Війська Запорозького. Сталася ця подія під час Визвольної війни 1648–1657 рр. Об'єм стовбура – понад 500 см, вік – близько 400 років.

Це дерево є одним із найстаріших дерев міста. Неподалік ріс ще один дуб-велетень, об'єм стовбура якого сягав понад 600 см. Він не зберігся до наших днів. Цікаво, що

всередині колишнього дерева підгірчани посадили молодий дуб.

Символічна могила «Борцям за волю України»

**Фото 20. Символічна могила
«Борцям за волю України». Фото Наталії Кулай**

Символічна могила «Борцям за волю України» освячена 1 листопада 1990 р. у день відзначення 72-ї річниці Листопадового зриву і проголошення Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР). На гранітних плитах – світлини кращих синів і дочок України, які віддали своє життя за волю і незалежність. Серед них – брати Іван і Богдан Франки, Іван Магас, Микола Магас: усі з роду Франкового.

Неподалік був розташований великий маєток підгорецького дідича Кароля Соботи, котрий був фундатором

місцевої церкви Стрітення Господнього. Будинок, збудований наприкінці XIX ст., зберігся дотепер.

**Будинок культури
ім. Антіна Могильницького
(вул. Івано-Франківська, 75)**

Фото 21. Будинок культури ім. Антіна Могильницького.
Фото Наталії Кулай

Будівництво Народного дому в Підгірках розпочалося у 1935 р., а закінчилося після Другої світової війни. На фасаді (нині – Будинку культури ім. А. Могильницького) встановлені меморіальні дошки Антіну Могильницькому й Григорію Смольському. У сквері поряд – пам’ятник Іванові Франку, встановлений 1996 р. (скульптор Ярослав Чайка).

Калуська філія Калуського ліцею №10
(вул. Івано-Франківська, 78)

Фото 22. Калуська філія Калуського ліцею № 10.
Фото Наталії Кулай

Перша згадка про школу в Підгірках належить до 1864 року. 6 грудня 1902 р. у селі відкрили народну двокласну школу, навчання в якій педагоги здійснювали німецькою й українською мовами. У 1925 р. громада села купила землю при гостинці для будівництва нової школи й кооперативу. У 1929 р. школу відкрили.

Іван Франко звертався з настійливим проханням до родини брата в разі потреби дозволити квартирувати вчителю в одному з помешкань його власного будинку, щоб місцеві підгорецькі діти могли здобувати освіту. І родина цього дотримувалася. У хаті Онуфрія Франка його дружина Юлія організувала школу: у сінях була облаштована навчальна класа, а вчителька мешкала в окремій кімнаті. Ця школа мала просвітницький напрямок.

Галємбрик

Фото 23. Галємбрик.

Оригінальну місцину у Підгірках на березі річки Млинівки поряд із школою назвали нешаблонною назвою «Галємбрик». Походження та значення цього мікротопоніма вже не пам'ятає ніхто. Можливо, слово похідне від діалектизму «гальба», тобто «кухоль», бо в минулому поряд стояла корчма Зарваніцерів. Сподіваємось, у майбутньому вдасться дати правильну відповідь про походження назви цього мікропотоніму. До 50–60-х років ХХ ст. це місце було придатним для літнього відпочинку і купання. Поблизу узбережжя лежало повалене дерево, на якому дружина Івана Франка Ольга Хоружинська любила сидіти й довго споглядати на воду. Очевидці пам'ятають її в чорному вбранні та капелюшку з вуаллю.

Саме в цьому мальовничому місці на вулиці Новацька, 1 у Підгірках розташоване обійстя сина Онуфрія Франка Михайла (1900–1950). До Михайла часто навідувалися сини

Івана Франка – Петро й Тарас. На час візитації Михайло надавав їм частину будинку з окремим входом і верандою. У 1908 р. у другому томі «Галицько-руських народних приповідок» з'явилися друком прислів'я та приказки, записані синами письменника. За висловом Івана Франка в його передмові до другого тому щойно згаданої фундаментальної народознавчої колекції прислів'їв (Львів, 1908), *«приповідки з Підгірок Калуського повіту списали Андрій і Тарас Франки»*. Старанно зібраний дітьми вченого пареміографічний матеріал (приказки та прислів'я) органічно увійшов до системно упорядкованого І. Франком видання «Галицько-руські народні приповідки», яке налічувало 31 090 позицій, що сформували три великі томи у шести випусках «Етнографічного збірника» Наукового товариства ім. Т. Шевченка (НТШ) (1901–1910).

Оксана Франко, племінниця Михайла Франка, згадує про нього так: *«Стрий Михайло був національно свідомою й дуже активною людиною. Він листувався з Іваном Франком і в одному з листів до письменника ще п'ятнадцятирічним підлітком звертався з таким серйозним запитанням: «Чи буде самостійна Україна?». Цій ідеї він присвятив своє життя. Разом із моїм батьком Омеляном-Володимиром (1906–1981), Смольськими, Когутами, Яцишиними та іншими свідомими громадянами був організатором у Підгірках Народного дому, школи (які діють до цього часу), читальні «Просвіти», бібліотеки, кооперації, військово-спортивних товариств «Луг» і «Пласт», художньої самодіяльності, фестин тощо. У його хату як до читальні*

приходили люди, де часто відбувались читацькі вечори й учасники декламували вірші Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки».

Хата Онуфрія Франка **(вул. Смольського, 40, 40а)**

Фото 26. Будинок нащадків Онуфрія Франка і меморіальна дошка на місці, де була розташована стара хата Онуфрія.

Фото Наталії Кулай

Хата, яку купили на спілку Іван та Онуфрій Франки, належала сину покійного священника – судді Насаді, який постійно проживав у Львові. До господарки належало ще й 42 морги поля та лісові угіддя. Сільська оселя була покрита соломною, мала ганок та по два вікна з кожного боку від нього. Знаходилася вона на нинішній вул. Смольського. Онучатий племінник Івана Франка (по брату Онуфрію) науковець Андрій Франко у своїй розлогій, концептуальній, джерелознавчо-аналітичній праці зауважив: *«Як на ті часи хата*

Франків, неупереджено порівнюючи її з іншими, типологічно, етнологічно схожими, сільськими житловими спорудами, була велика і простора, з дуже високим солом'яним дахом, на якому полюбляли гніздитись білі лелеки. Хоч оселя була стара, але ще доволі міцна. Ту стару велику, простору хату, що мала шість житлових кімнат, намалював художник Григорій Смольський та подарував картину з її зображенням до підгорецької школи, де вона тривалий час прикрашала її інтер'єр». Наприкінці 30-х років ХХ ст. Антон Франко трохи її перебудував. Цю оселю (в останньому її кволому стані) сфотографував син Онуфрія Омелян Володимир Франко (1906–1981), який після одруження у серпні 1934 р. з Анною (Ганною) Дмитрівною Тацуняк (1913–1991) проживав у 1934–1935 рр. із дружиною в цій старій хаті. У 2013 р. його онук історик, франкознавець, співупорядник путівника «Іван Франко і Калуш» Андрій Франко (народж. у 1965 р.) у співавторстві з матір'ю, професоркою Оксаною Франко (1939–2021) уперше опублікували цю історичну світлину у респектабельному журналі «Народознавчі зошити» (№ 3, с. 519–531). У листах до Івана Франка його брат Онуфрій гостинно запрошував близького родича завітати до своєї садиби із сім'єю на літо, наголошуючи, що це місце вже є «родинним». Ще відбувався процес купівлі господарства, а дружина Івана Франка Ольга з дітьми вже відпочивала в Підгірках, звідки писала йому, що в хаті вже нікого немає з господарів – тільки служниця колишнього власника будинку. Після примусового виселення радянськими «визволителями» в 1947 р. родини Антона

Франка до Караганди вже тоді доволі слабка, занепала конструкція хати поступово зруйнувалася. Повернувшись із заслання на початку 60-х років минулого століття, діти Антона Франка – Ярослава та Ольга практично на тому ж місці (на подвір'ї колишнього обійстя) збудували нову хату. Нині тут встановлена *меморіальна дошка про перебування Івана Франка у Підгірках*. Візуальне відображення первісної історичної будівлі збереглося на малюнку художника Григорія Смольського, оприявленому у важливій для Франкових нащадків, допитливих інтелектуальних реципієнтів журнальній публікації 1978 р. у його меморіальній статті «Іван Франко у Підгірках».

Іван Франко не цурався сільської роботи. Як пригадував його син Тарас, батько найбільше «любив працю біля сіна і снопів, але й інші роботи він знав блискуче». Іван Франко часто ставав із косарями до косовиці, рубав дрова. Особливий інтерес у нього викликало вирощування кролів і голубів. Сільський відпочинок мав і практичну складову: родина завжди поверталася додому з повними пакунками продуктів – так необхідних у місті.

Скільки разів і коли приїжджав Іван Франко до Підгірок – достовірно невідомо, але збереглися у меморіальній родинній текстографії важливі автентичні спогади, зокрема його дітей, про візити батька до гостинної садиби Онуфрія Франка. Дочка Ганна Франко зазначала: *«Коли ми з татом поверталися з Криворівні, ми завжди повертали до стрийка Онуфра. Бо тато і стрийко тут купили хату і ґрунт. То місце так би родинне»*. *«Ми їздили у відвідини до татового*

брата Онуфрія до Підгірок... Село лежало на розлогій рівнині, що впиралася в Діл – високий гористий вал, що мов сніг, підносився вздовж рівнини поза рікою Лімницею. Цей Діл простягався до Нагуєвич, і тато не раз згадує його у своїх творах. Велика ріка Лімниця – дуже багата на рибу, давала татові змогу займатися рибальством, найулюбленішим татовим спортом. До Лімниці було досить далеко, але стежка до неї бігла поміж полями жита, пшениці, ячменю, коноплів і картоплі, то ми радо пробігали цю віддаль, бо знали, що там за полями чекає нас приємна купіль і відпочинок». Син письменника Петро Франко у мемуарно-нарративному нарисі «Іван Франко зблизька (5 портретів). Спомини» (Львів, 1937) тепло згадував про приїзди батька та його родини до Підгірок і про рибальство на річці Лімниці та Чернечім болоті.

Зі споминів наймолодшого сина Онуфрія, Омеляна Володимира (1906–1981), дізнаємося, що коли приїжджав Іван Франко, то односельці у неділю чи свята сходились на його розповідь.

Донька Онуфрія Франка Розалія Баб'як згадувала: «У липні Іван Франко часто приїздив до свого брата, мого батька, в Підгірки. Дні, коли гостював стрийко, були особливо радісними не тільки для нашої сім'ї. Як тільки він приїздив, у нашій хаті збиралось повно людей. Кожному було цікаво посидіти, поговорити з Франком. Стрийко також поводився з ними дуже чемно, з кожним вітався за руку. Вбивався він у звичайне вбрання і ніколи не виглядав на пана. Говорив також просто, по-нашому. Стрийко дуже

любив дітей. І де тільки побачить малу дитину, покличе до себе, ніжно погладить по голівці, тепло заговорить, якщо має, дасть подаруночок. Тому діти до нього горнулися».

Можливо, І. Франко перебував у Підгірках не лише 1903 р., коли разом із братами Онуфрієм та Захаром оглядав перспективне для купівлі майно в селі, а й у 1904 р., бо достеменно відомо, що він тоді покинув етнографічну експедицію Федора Вовка в Рожнітові (нині – Рожнятів) і, вочевидь, завітав до Підгірок.

Востаннє письменник побував у цьому селі 30 липня 1913 р. – на похороні брата Онуфрія, який помер 28 липня того ж року. А дружина письменника Ольга Франко (з Хоружинських) (1864–1941) приїжджала сюди з дітьми та внуками майже до останніх днів свого життя.

Сини Франка Петро й Тарас, учні знаменитого професора Івана Боберського, що за висловом знаного історика А. Сиви, стояв «біля джерел української тіловиховної і спортової традиції», популяризували в Підгірках спортивні заняття. Вони виступали переважно як судді футбольних матчів, під їхнім безпосереднім впливом створювалися українські культурно-спортивні організації, які очолювали та розвивали громадські активісти села.

Навколо родинного обійстя Онуфрія Франка завжди гуртувалися національно-свідомі та активні в громадському житті підгірчани.

Хата родини Смольських (вул. Смольського, 39)

Фото 26. Будинок родини Степана Смольського.

Фото Наталії Кулай

Степан Андрійович Смольський, батько відомого українського художника, мистецтвознавця, громадського діяча, краєзнавця Григорія Смольського (1893–1985), випишував зі Львова багато періодики: газет і журналів. Він був людиною освіченою, начитаною, комунікабельною, ось чому односельці справедливо нарекли його найменням «газетник». Тоді мало хто вмів читати, писати, тому він охоче переказував селянам новини, актуальні у той час. Хата Смольських була центром духовности Підгірок. В архіві Музею-оселі родини Івана Франка у Підгірках (Калуш) зберігаються спогади Марії Дипменс-Смольської, онучки «газетника» Степана Смольського за генеалогічною «лінією» його сина Йосафата. За ретельними спостереженнями мемуаристки, у Підгірки часто приїжджав Андрей Шептицький із приватними візитами саме до Степана Смольського. Пе-

ред кожним приїздом приходив посланець, котрий заздалегідь повідомляв господаря обійстя, що Шептицький висловлював бажання відвідати це калуське передмістя. Степан віддавав своїх коней, аби мати змогу зустріти дорогого, харизматичного гостя на станції. Андрей Шептицький був призначений єпископом Станіславської єпархії через два дні після висвячення, яке відбулося 19 вересня 1899 р. Як єпископ він подорожував від села до села, уважно стежив за суспільним, культурним і релігійним життям своєї пастви, суттєво сприяючи його розвитку.

Онуфрій Франко із родиною жив неподалік від хати Смольських. Іван Франко, приїжджаючи до брата в Підгірки, дорогою зупинявся в них. Гостинний господар Степан зустрічав Франка, запрошував до хати, або ж вони сідали на лаву під стодолю й довго розмовляли.

Григорій Смольський в експозиції Музею-оселі родини Івана Франка

У Музеї-оселі родини Івана Франка в Підгірках творчість і біографію українського художника, мистецтвознавця, етнографа, публіциста, педагога Григорія Смольського доволі ґрунтовно і розмаїто представлено в експозиції другої кімнати. Серед численних художніх полотен мистця – особисті речі, предмети побуту, світлини славної родини Смольських. Тут експонується серія із десяти картин, виконаних у жанрі лінориту, які в 1992 р. подарувала його дру-

жина Оксана Смольська. Серед експонатів – і видання прозових творів Г. Смольського: повість «Олекса Довбуш» (1935), повість «Оксана» (1935–1936), науково-популярне видання «Українське мистецтво» (1938), сценарій вистави в 4-х діях «Олекса Довбуш» (1950 рр.), «Спогади» (2024).

В експозиції цієї кімнати – і великий портрет Михайла Франка (1900–1951), сина Онуфрія Франка.

Фото 27. Михайло Онуфрійович Франко. 1936 рік.

Художник Григорій Смольський.

Фото Андрія Франка

Церква Стрітєння Господнього (вул. Смольського, 1)

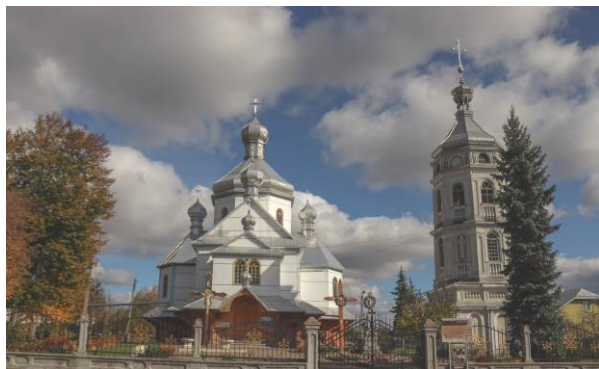

Фото 28. Церква Стрітєння Господнього, ж/м Підгірки.

Фото Наталії Кулай

У 1750 р. у Підгірках почала діяти церква Чесного і Животворящого Христа, що проіснувала до кінця XIX ст. Навесні 1889 р. було освячено місце під новий храм. Будівництво нової церкви, вартість якого становила 10 тисяч австрійських ринських, тривало майже десять років. Шосту частину цієї суми оплатив місцевий дідич Кароль Собота. Він також записав під церкву ґрунт і дозволив брати дерево з панського лісу. 15 лютого 1899 р., на свято Стрітєння Господнього, розпочалися богослужіння в новозбудованому храмі. Окрасою церкви став іконостас. На замовлення підгорецької громади його майстерно виготовили у Відні. Кошти за новий іконостас «зафундував» тодішній власник Підгірок дідич Кароль Собота-молодший.

Поруч із храмом у Підгірках була плебанія (донині не збереглася), у якій мешкали місцеві священники з сім'ями. Тут 3 березня 1811 р. у родині тодішнього пароха побачив світ Антін Любич Могильницький – український письменник, громадсько-політичний діяч, посол до Австрійського парламенту і Галицького сейму, греко-католицький священник, декан Богородчанський ГКЦ. Згадуючи про літературну діяльність А. Могильницького, Іван Франко високо поцінював його світлу, історичну постать, зазначаючи, що він належав до інтелектуального середовища «перших будителів руського духа в Галичині». У Музей-оселі родини Івана Франка діяльності Антіна Могильницького присвячена частина експозиції другої кімнати («куточок Могильницького»).

Цвинтар у Підгірках

Фото 29. Цвинтар у Підгірках. Фото Наталії Кулай

**Фото 30. Могила Онуфрія Франка (1861–1913)
і його дружини Юлії з Дидинських (1864–1945).**

Фото Наталії Кулай

Увагу відвідувачів цвинтаря привертають комплекс братських могил вояків УПА й фундаментально виготовлений надмогильний монумент Онуфрія Франка та його дружини Юлії з Дидинських. На цьому кладовищі також знайшли вічний спочинок й інші представники Франкової родини.

Комплекс братських могил вояків УПА, які загинули в боротьбі за волю України, – це захоронення учасників національно-визвольних змагань середини ХХ ст., які загинули на підгорецьких теренах під час боротьби із советськими й німецькими окупантами. Своїх захисників підгірчани відспівували вночі таємно, адже так було безпечніше, позаяк усіх, хто підтримував повстанців, піддавали жорстоким репресіям: ув'язненню, засланню, позбавленню майна. Варто зауважити, що деякі з прізвищ звияжців цієї просякнutoї кров'ю землі лише вписані на пам'ятниках для того, щоб було відзначено місце, де можна помолитися за їхні

душі, оскільки люди зникли безвісти. Їх подвиг вдячні нащадки не забувають. Активні підгірчани впорядковують могили. У житловому масиві проводять різноманітні заходи вельмиповажного вшанування світлої, непроминальної пам'яті героїв, чимало з яких походять із родоводу багаточисельної династії Онуфрія Франка: це насамперед Іван і Богдан Франки (пс. «Кожум'яка» і «Дубок» відповідно), Іван Магас (пс. «Черемош»), Микола Магас (пс. «Благий»), Іван Когут, Іван Гонта (пс. «Гамалія»).

Згідно з дослідженнями Оксани Франко та Андрія Франка, жорстоких репресій із боку окупаційної радянської влади зазнали 28 представників великої, розгалуженої «фамілії» рідного брата І. Франка Онуфрія. Із восьми його дітей четверо із родинами серйозно постраждали за участь в УПА. Родини були силоміць вивезені (депортовані) на Далекий Схід, до Караганди, Республіки Комі. Сім'я доньки Онуфрія Ганни так і не повернулася з Комі АССР. Онуки Онуфрія, діти його сина Антона, Володимир і Ярослав, за участь у підпіллі багато років перебували в концтаборах Сибіру.

На цвинтарі привертає до себе увагу надгробок рідного брата Івана Франка – Онуфрія та його дружини Юлії. Онуфрій Франко помер 1913 р. від запалення нирок: у березні пішов ловити рибу, застудився і 28 липня помер. Про ті сумні дні збереглося чимало спогадів. Син І. Франка Тарас у цей час приїздив відвідати стрийка Онуфра і в «експрес-листі» телеграмно повідомляв батька, що тоді перебував у Львові: *«Дорогий тату! Помер стрийко Онофер нині рано*

28 липня, похорон у середу рано. Може би тато з Петром приїхав на похорон, а Петро би з тиждень побув тут. Ягоди відійшли, овочів нема, їди обмаль і та пісна, але можна витримати». Текст цього листа (як і інших поштових послань та їх фрагментів від наймолодшого брата Онуфрія до старшого брата-письменника) вперше оприлюднили (у 1989 р. виявили в архівних сховищах) і в 1993 р. опублікували відомі науковці, вдячні нащадки Онуфрія – онука Оксана Франко та правнук Андрій Франко.

Провести в останню дорогу 52-річного брата Іван Франко приїхав із сином Петром. Це був останній візит Франка на Калущину, про особливості якого залишив, справді, історичний спогад художник Григорій Смольський: *«Нагода побачити Івана Франка трапилась на похоронах Онуфрія Франка. Разом з батьком я пішов на цей похорон, бо переказали, що приїхав брат покійного зі Львова, Іван. Це було пополудні, у погідний день. Гріло тепле сонечко, і я не відчував сумного похоронного настрою. Не пригадую собі ситуації похорону ані людей, тільки добре пригадую білу стіну хати, освітлену сонцем, під якою стояв Іван Франко. Я стояв напроти нього. Моя вся увага і зір були сконцентровані на ньому. Весь час я вдивлявся в нього і не чув ані не бачив, що кругом мене діється. Він був мовчазний. Обома руками зняв з голови капелюх і, опустивши руки вниз, придержував той капелюх двома долонями – пальці у нього були паралізовані. Франко був одягнутий у довгий легкий коричневий реглан. Подібного кольору костюм. Не був у вишиваній сорочці, як звичайно його малюють. Краватка не-*

вибаглива, спадала недбало і ховалася в заламах коміра реглана. На обличчі худорлявий, волосся рудаवे, задуманий, але держався рівно, просто. Не було в ньому зарозумілості, самовпевненості, але глибока внутрішня зосередженість. Стояв нерухомо, наче розгадував загадку життя і смерті.

Мені було дуже жаль його, що він так терпить, але не мав сміливості підійти до нього і допомогти йому. Це зробив один із селян підгорецьких – високий, кремезний, червонощокий Стефан Максимишин. Він сміливо, без підлесливості підійшов до Франка, щось йому шепнув, взяв від нього капелюх і став поруч. При ньому здався Франко на цілу голову нижчий, смагляво-блідий.

Я вдивлявся у постать Франка, хотів назавжди зберегти в пам'яті його образ. Похоронний хід ішов селом, доволі далеко треба було іти на кладовище. Франко ішов разом з усіма, мовчазний, вдумливий. Я ішов позаду. Стефан Максимишин не відступав від нього ані на крок. Після закінчення обряду пішов Франко коротшою дорогою через наш город і подвір'я додому, Стефан Максимишин закупив і каже до мене і тата: «Треба такому чоловікові допомогти! Це не звичайний, але виїмковий чоловік». І я дивувався тому неграмотному Стефанові, що він відчув велич духу тої вже зломленої фізично людини!».

На могилі Онуфрія Франка родина поставила литий хрест із розп'яттям на цементній підставці. Його дружина Юлія відійшла у далекі засвіти 1 листопада 1945 р. Спільний надгробок на їхній могилі встановлено 2014 р. коштом

меценатів за ініціативою нащадків Онуфрія та Юлії, знаних науковців – їх онуки Оксани Франко та правнука Андрія Франка, завдяки наполегливим організаційним зусиллям відомої калуської освітньо-педагогічної діячки, культурологині Христини-Лідії Іваницької.

Меморіальний комплекс «Криївка «Черемоша»

Фото 31. **Меморіальний комплекс «Криївка «Черемоша»**
(пам'ятний хрест). *Фото Наталії Кулай*

Фото 32. **Меморіальний комплекс «Криївка «Черемоша»**
(вхід у криївку). *Фото Наталії Кулай*

Меморіальний комплекс «Криївка «Черемоша» знаходиться в Підгорецькому лісі – поряд із Калуською центральною районною лікарнею.

Основне призначення криївки в часи її функціонування – друк агітаційних матеріалів. 6 вересня 1945 р. за участю бійців Першої стрілецької роти гарнізону військ НКВС міста Калуша, за інформацією, отриманою від таємного інформатора «Б.», була організована спецоперація «ліквідації» криївки. На той момент у ній перебувало шість повстанців: Володимир Калиній (пс. «Артем»), Іван Лилак (пс. «Олексій»), Данило Когут (пс. «Хмара»), Зеновій Табачук (пс. «Вітер»), брати Іван Магас (пс. «Черемош») і Степан Магас (пс. «Благий»). Під час нерівного бою всі шестеро повстанців загинули. 3 червня 2017 р. калуські активісти віднайшли місцезнаходження криївки. 10 вересня 2017 р. відбулось урочисте відкриття криївки й пам'ятного знака загиблим підпільникам ОУН і УПА. Командир криївки Іван Магас на псевдо «Черемош» був одружений із Марією Магас, онукою Онуфрія Франка по його доньці Анастасії. На момент загибелі батька їхній донечці Вірі виповнився рік.

Джерело «Богуна»

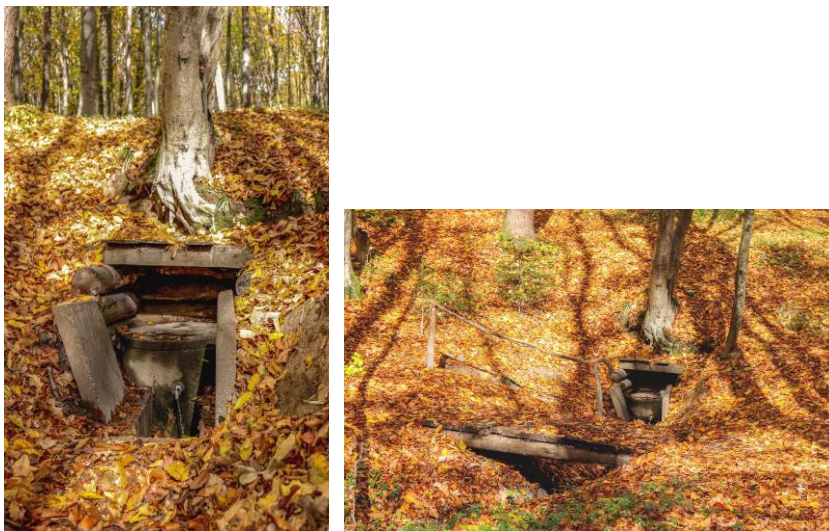

Фото 32. Джерело «Богуна». Фото Наталії Кулай

Донині в околиці Підгірок збереглися меморіальні місця (пам'ятки), пов'язані з подіями Визвольної війни українського народу проти шляхетської Польщі (1648–1657). У Підгорецькому лісі, неподалік криївки «Черемоша», знаходиться джерело Богунове, назване на честь славного козацького полковника Івана Богуна. Із цього цілющого джерела беруть воду мешканці зі всієї округи.

Калушани сповнені почуття гордості і водночас усвідомлення відповідальності за шанобливе збереження історичної пам'яті про Франкову «фамілію», тісно пов'язану з нашим містом. Іван Франко – визнаний корифей, світоч, величний геній світового масштабу. Він послідовно, наполегливо, цілеспрямовано формував у свідомості українців високе почуття національної гідності. Його твори сягають глибин душі, україноцентричної самосвідомості багатьох поколінь. Слово Каменяра зміцнює фундамент непохитної, незламної стійкості і націєтворчого потенціалу українського переможного духу.

Академік НАН України Микола Жулинський у науковій праці «Ми мусимо навчитися чути себе українцями...» зазначав: «Саме він, цей український Мойсей, все своє життя клав цеглину по цеглині до національної будови майбутньої Української Держави, витворюючи українську націю як суцільний культурний організм, бо вірив, що без «поступу духового і культурного» не здобути омріяну волю на рідному ґрунті, не досягнути національної єдності, національного звільнення та власної самостійної держави».

Джерела і література

Академічний тлумачний словник (1970–1980) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/ghaljbba>.

Андрійчук Л. І. Зеновія Франко – шлях науковиці і дисидентки / Людмила Андрійчук // Калуські історичні студії. Т. 9. Збірник наукових статей / упор. та відп. наук. ред. І. М. Тимів; Заг. ред. О. М. Малярчука. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2025. – С. 166–181.

Арсенич П. І. Місцями життя і діяльності Івана Франка на Прикарпатті / Петро Арсенич // Хто є хто на Івано-Франківщині. Новітня історія через віки. Вип. 3. – Київ : [б. в.], 2006. – С. 17–36.

Виступ Франка Омеляна (Володимира) Онуфрійовича в Калуші в серпні 1981 р. / Автограф Ганни Дмитрівни Франко. Зі слів Омеляна Онуфрійовича // Фонди Музею-оселі родини Івана Франка в Калуші (Підгірках). – Рукопис. – 4 с.

Відливаний О. В. Візитації митрополита Андрея Шептицького на Калушину / Олег Відливаний // Калуські історичні студії. Т. 5. Збірник наукових статей / упоряд. і відп. наук. ред. І. М. Тимів. За ред. О. М. Малярчука. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2021. – С. 189–198.

Ганцюк П. Т. Спецоперація органів НКВС і НКДБ з ліквідації керівного складу ОУН і УПА Станіславської області в жовтні–листопаді 1944 р. на теренах Калущини / Петро Ганцюк // Калуські історичні студії. – Т. 2: 36. наук. статей, присвяч. 75-м роковинам загибелі учнів Калуської торгівельної школи та 76-й річниці утворення УПА / Наук. ред. І. Тимів, О. Малярчук. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2018. – С. 68–78.

Делятинський Р. І., Гоголь В. В. Душпастирська та громадська діяльність о. Гната Рожанського / Руслан Делятинський, Василь Гоголь // Калуські історичні студії. Т. 7. Збірник наукових статей / упоряд. та відп. наук. ред. І. М. Тимів. Заг. ред. О. М. Малярчука. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2023. – С. 219–248.

Державний архів Львівської області (ДАЛО). – Ф. 12. – Оп. 23. – Спр. 1. – Арк. 1 (Франко І. «Завіщання». Запис 2).

До нього горнулися всі // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://lib.if.ua/franko/1332767511.html>.

Жулинський М. Г. «Ми мусимо навчитися чути себе українцями...» / Микола Жулинський // Іван Франко у творенні української національної ідентичності: зб. наук. праць / голов. ред. О. О. Рафальський, П. М. Чернега. – Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М. – Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса, 2016. – С. 11–22.

З руско-народного театру // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zbruc.eu/node/1844>.

Іван Куровець. Лицар галицької медицини / упор. В. О. Семенів. – Львів : Друкарські куншти, 2014. – 148 с.

Іваницька Л. Р. Оксана Франко / Лідія Іваницька // Літопис Бойківщини. – 2010. – Ч. 1. – С. 24–25.

Іваницька Л. Р. 100 років тому Іван Франко востаннє побував у Підгірках / Лідія Іваницька // Дзвони Підгір'я. – 2013, 2 серп. – № 33. – С. 13.

Іваницька Л. Р. Оксана Франко віддала власний дім у Підгірках для Музею Каменяра. 11 квітня нашої землячці доктору історичних наук, професору Львівського національного університету ім. Івана Франка – Оксані Франко виповнюється 70 років / Лідія Іваницька // [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://vikna.if.ua/news/category/community/2009/05/06/4345/view>.

Іваницька Л. Р., Франко А. Д. Лицар українського мистецтва (до 100-річчя з дня народження Г. Смольського) / Лідія Іваницька, Андрій Франко // Дзвони Підгір'я. – 1993, 25 лист. – № 133. – С. 3.

Івано-Франківська обласна Рада, 5-те демократичне скликання від 13.11.2007 р. № 431 – 16/2007. Про взяття на облік нововиявлених пам'яток культурної спадщини // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://wlm.org.ua/docs/local/if/431-2007.pdf>.

Іван Франко в сучасних вимірах та осягах // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. До 160-річчя з дня народження / За заг. ред. В. А. Качкана; ред. упоряд. О. В. Качкан. – Івано-Франківськ : ІФНМУ. – 2016. – 392 с.

Ільницький І. В., Оніщук О. В. Отець Гнат Рожанський. Велич особистості / Ігор Ільницький, Олексій Оніщук // Вікна. – 2020, 5 черв. – № 22. – С. 10.

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Відділ рукописних фондів і текстології. – Ф. 3 (Іван Франко). – Спр. 427/дод. 71, 427/дод. 72, 1610, 1611, 1624, 1636, 1841, 1842.

Калуська дитяча музична школа. Сторінки історії та сьогодення. 1955–2020 / Редактори-упорядники Л. В. Мелимука, З. Т. Середа. – [2020]. – 104 с.

Калушан запросили на унікальний маршрут – стежками Франка в Підгірках // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://vikna.if.ua/news/category/articles/2018>.

Карманський П. С. Іван Франко в очах його сучасників / Петро Карманський // Спогади про Івана Франка [упоряд.: М. І. Гнатюк]. – 2-ге вид., доп., перероб. – Львів : Каменяр, 2011. – С. 428.

Когут М. С. Підгірки: минуле і сучасне / Микола Когут. – Дрогобич : «Відродження», 2000. – С. 3–83.

Коломиєць М. І. Заслужений організатор Калущини / Михайло Коломиєць // Дзвони Підгір'я. – 2008, 22 лют. – № 8. – С. 4.

Костишин А. В. Історія церкви Святого Архистратига Михаїла в Калуші / Андрій Костишин. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2004. – 124 с. + 16 с. кол. вкладки.

Костишин А. В. Мандрівка Калушем. Площа Героїв та вул. Григорія Цеглинського / Андрій Костишин // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kalush.info/page/mandrivka-kalushem-ploshha-geroyiv-ta-vul-grigorija-ceglinskogo>.

Куровець І. Іван Франко в моїх згадках (Спомини про Івана Франка) / Іван Куровець. – Львів : Накл. «Нового Часу», 1927. – 17 с.

Легкий М. З., Пилипчук С. М. З останнього десятиліття франкознавства / Микола Легкий, Святослав Пилипчук // Слово і Час: науково-теоретичний журнал. – Київ, 2008. – № 10. – С. 21–30.

Малярчук О. М., Малярчук В. О. Методологія історико-красознавчого пізнання та її складової музеєзнавства в процесі збереження національної пам'яті / Олег Малярчук, Володимир Малярчук // Історія музейництва на Калущині: локальний вимір / Упоряд. та відп. наук. ред.: Іван Тимів. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2017. – С. 8–13.

Мандрівка Калушем. Мікрорайон Підгірки // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://vikna.if.ua/news/category/articles/2011/11/26/6920/view>.

Мельник Н. П. Мажор гуцульських пейзажів / Наталія Мельник // Вікна. – 2018, 30 лист. – № 47. – С. 10.

Мельник Н. П. Оригінал, філософ і справжній чоловік / Наталія Мельник // Вікна. – 2019, 22 бер. – № 12. – С. 11.

Мельник Н. П. Товариство «Просвіта у Підгірках» / Наталія Мельник // Калуські історичні студії. – Т. 3. Збірник наукових статей, документів і матеріалів, присвячений 150-річчю створення товариства «Просвіта» / За заг. ред. О. Малярчука, І. Тиміва. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2019. – С. 167–172.

Мельник Н. П., Франко А. Д. Нотатки до ювілею берегині Франкового роду [до 80-річчя професора Оксани Омелянівни Франко] / Наталія Мельник, Андрій Франко // Вісті Калущини. – 2019, 10 трав. – № 18. – С. 4–5.

Мисак Н. А. Сільські ферії родини Івана Франка / Наталія Мисак // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://frankolive.wordpress.com/2017/07/11/>.

Музеї Івано-Франківщини / Автори-упорядники О. Бєлих, І. Лотоцька, Г. Максимців та інші. Довідник. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2016. – 128 с.

Нахлік Є. К. Сучасний стан франкознавчих досліджень і проблема створення Інституту Івана Франка НАН України / Єв-

ген Нахлік // Слово і Час: науково-теоретичний журнал. – Київ, 2011. – № 8. – С. 38–48.

Ониськів Д. Г. Григорій Смольський: український художник, мистецтвознавець, етнограф, публіцист, педагог / Дарія Ониськів // Калуські історичні студії. Т. 9. Збірник наукових статей / упор. та відп. наук. ред. І. М. Тимів; Заг. ред. О. М. Малярчука. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2025. – С. 104–151.

Ониськів Д. Г. Іван Куровець у спогадах Данила Богачевського / Дарія Ониськів // Калуські історичні студії. Т. 8. Збірник наукових статей / упор. та відп. наук. ред. І. М. Тимів; Заг. ред. О. М. Малярчука. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2024. – С. 109–142.

Ониськів Д. Г. Музей-оселя родини Івана Франка на порозі 20-річчя / Дарія Ониськів // Дзвони Підгір'я. – 2012, 3 серп. – № 31. – С. 10.

Ониськів Д. Г. Прапраправнук Гната Рожанського шукає інформацію про свій родовід / Дарія Ониськів // Вікна. – 2020, 10 січ. – 16 січ. – № 2. – С. 9.

Ониськів Д. Г. 125-ті роковини Григорія Смольського в Музеї-оселі родини Івана Франка у Підгірках / Дарія Ониськів // Літопис Бойківщини. – 2019. – Ч. 1. – С. 13–15.

Пам'ятники Іванові Франку // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.

Педагогічні ідеї Івана Франка в освіті сьогодення // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://core.ac.uk/download/pdf/132275979.pdf>.

Приватний архів Андрія та Оксани Франків (м. Львів). Папки № 1–7.

Путівник по місцях перебування й увічнення пам'яті Івана Франка на Прикарпатті: екскурсійні маршрути / Авторі-упорядники Р. Гандзюк, В. Федорак, З. Федунків. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2016. – 64 с.

Сеник Л. Т., Франко А. Д. Доктор історичних наук, професор Оксана Омелянівна Франко: оригінальна ювілейна сильве-

тка (до 80-річчя від Дня народження) / Любомир Сеник, Андрій Франко // Садиба Франка: науковий збірник заповідника «Нагуєвичі» / Б. Лазорак (голов. ред.). – Кн. І. – Дрогобич-Нагуєвичі : Пóсвіт, 2020. – С. 591–606.

Сіменович В. Л. Вандрівка руської молоді. 3-я кореспонденція в газеті «Діло» / Володимир Сіменович // Подорожі в українські Карпати: збірник / упоряд. М. Вальо. – Львів : Каменяр, 1993. – С. 193–196.

Смольська М. Й. Доля моєї родини / Марія Смольська // Фонди Музею-оселі родини Івана Франка. – Калуш : Самвидав, 2004. – 53 с.

Смольський Г. С. Іван Франко у Підгірках / Григорій Смольський // Жовтень. – 1978. – № 8. – С. 122–123.

Смольський Г. С. У дружбі з народом / Григорій Смольський // Спогади про Івана Франка / Упоряд., вступна стаття і примітки М. Гнатюка. – Львів : Каменяр, 1997. – С. 397–398. – Передрук з журн.: Жовтень. – 1956. – № 6. – С. 87–88.

Смольський Х.-Г. С. Історія села Підгірок / Харитон-Гуцьо Смольський // Під прапором «Просвіти». – Народна друкарня в Калуші, 1937. – Травень.

Сова А. О. Іван Боберський: суспільно-культурна, військово-політична та освітньо-виховна діяльність: монографія / Андрій Сова // наук. ред. Ігор Соляр. – Львів: [б. в.], 2019. – 511 с.

Сова А. О., Тимчак Я. В. Сини Івана Франка – перші українські фахівці з руханки та змагу / Андрій Сова, Ярослав Тимчак // Вісник Наукового товариства імені Т. Шевченка. – 2016. – № 56. – С. 43–47.

Стежками Української Повстанської Армії. Туристичний путівник / авт.-упоряд.: Р. Гандзюк, В. Федорак., З. Федунків, Г. Мельник. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2007. – 200 с.

Тарас Франко. Вибране: У 2-х томах / Упоряд. Є. Баран, Н. Тихолоз. – Івано-Франківськ : Сеньків М. Я., 2015. – Том 1. – 964 с.; Том 2. – 760 с. (Серія «Бібліотека Галицька». Вип. 4).

Тебешевська О. С. Берегиня Франкового роду. До 80-річчя від дня народження та 50 років від початку наукової

діяльності Оксани Омелянівни Франко / Оксана Тебешевська // Вісті Калушини. – 2019, 26 квіт. – № 17. – С. 3.

Тебешевська О. С. Великий Каменярь у рецепції Зеновії Франко / Оксана Тебешевська // Перевал. – 2012. – № 3. – С. 116–124.

Тимів І. М. Джерелознавчі та краєзнавчі зацікавлення Івана Франка / Іван Тимів // «Нам пора для України жить»: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції. (До 160-річчя від дня народження Івана Франка) // відп. ред. І. Тимів. – Калуш : ФОП Петраш К. Т., 2016. – С. 52–75.

Тимів І. М. Калуш: історія в документах: Збірник документів і матеріалів з фондів Краєзнавчого музею Калушини, присвячений 20-річчю заснування музею / Іван Тимів. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2017. – 144 с. – (Серія «Історичні джерела Калушини». Т. 1).

У Калуші освятили реконструйовану кривку і гранітний хрест // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://vikna.if.ua/news/category/all/2017/09/11/75317/view>.

Франківська енциклопедія : у 7 т. / Наук. ред. і упор. Є. Нахлік. – Львів : Світ, 2016. – 680 с. – (Серія Іван Франко і нова українська література. Попередники та сучасники).

Франко А. Д. Академічні досягнення, видавничі та організаційні проекти Івана Франка в НТШ / Андрій Франко // «Нам пора для України жить»: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції. (До 160-річчя від дня народження Івана Франка) / Відп. ред. І. Тимів. – Калуш : ФОП Петраш К. Т., 2016. – С. 16–51.

Франко А. Д. Андрій Франко як науковий дослідник фольклористично-етнографічного доробку Григорія Ількевича, перекладач, креативний співробітник, секретар, помічник, опікун Івана Франка / Андрій Франко // Українське літературознавство: Зб. наук. праць. – Львів : Вид-во Львівського національного університету ім. Івана Франка, 2012. – Вип. 76. – С. 81–121.

Франко А. Д. Діяльність Івана Франка в Науковому товаристві ім. Т. Шевченка / Андрій Франко // Визвольний шлях:

Сусп.-політ., наук. та літ. місячник. – Київ; Лондон : Укр. Вид. Спілка ім. Юрія Липи, 2006. – Річн. 59. – Кн. 7–8 (700–701; лип.–серп.). – С. 74–91.

Франко А. Д. До 70-річчя Оксани Омелянівни Франко / Андрій Франко // Архіви України. – 2009. – № 1/2. – С. 235–237.

Франко А. Д. Іван Франко як учений, видавець та організатор української академічної науки в НТШ / Андрій Франко // «Я єсть пролог...»: матеріали Міжнародного наукового конгресу, до 160-річчя від дня народження Івана Франка (Львів, 22–24 вересня 2016 р.): у 2 т. / Відп. ред.: В. Мельник, М. Жулинський. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2019. – Т. 1. – С. 350–394.

Франко А. Д. І син, і дослідник творів Івана Франка [про Тараса Франка – сина Івана Франка] / Андрій Франко // Дзвони Підгір'я. – 2005, 21 трав. – № 58–59. – С. 3.

Франко А. Д. Науково-видавнича діяльність І. Франка в Науковому товаристві ім. Т. Шевченка / Андрій Франко // Дослідження з історії України: Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 1993. – Вип. 29. – С. 44–53.

Франко А. Д. Науково-критична та історіософська рецепція Івана Франка «Історії України-Руси» Михайла Грушевського крізь модерну візію інтерпретації взаємин між автором вітчизняного літописання та його рецензентом / Андрій Франко // Садиба Франка: науковий збірник заповідника «Нагуєвичі» / Б. Лазорак (голов. ред.). – Кн. 2. – Дрогобич-Нагуєвичі : Пóсвіт, 2021. – С. 97–169.

Франко А. Д. Науково-організаційна і видавнича діяльність Івана Яковича Франка в Науковому товаристві ім. Т. Г. Шевченка: Автореф. дис.... канд. іст. наук / Андрій Франко / НАН України. Інститут історії України. – Київ, 1995. – 16 с.

Франко А. Д. Син Каменяря Петро Франко часто відвідував Калушину. Текстологічна публікація листа дружини Петра Франка Ольги Білевич до професорки Оксани Франко про родину Івана Франка і пошуки безвісти зниклого її чоловіка / Андрій Франко // Калуські історичні студії. Т. 8. Зб. наук. статей / Упо-

ряд. та відп. наук. ред. І. М. Тимів; Заг. ред. проф. О. М. Мальярчука. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2024. – С. 162–220.

Франко А. Д., Франко О. О. Андрей Шептицький відслужив панахиду за Іваном Франком / Андрій Франко, Оксана Франко // Дзвони Підгір'я. – 2015. – № 16. – 26 квіт. – С. 19.

Франко А. Д., Франко О. О. Андрій Іванович Франко – український етнограф, фольклорист, перекладач // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології: Збірник наукових праць. – Чернівці : Вид-во «Прут», 2005. – Т. 2. – С. 76–84.

Франко А. Д., Франко О. О. Віра Франко – в'язень гітлерівських та сталінських концентраційних таборів / Андрій Франко, Оксана Франко // Культура і життя. – Київ, 2007. – № 46. – 14 лист. – С. 5.

Франко А. Д., Франко О. О. Вшанування пам'яті Івана Франка в Калуші на Прикарпатті / Андрій Франко, Оксана Франко // Культура і життя. – Київ, 2006. – № 49. – 6 груд. – С. 2.

Франко А. Д., Франко О. О. Вшанування пам'яті Івана Франка у Львові / Андрій Франко, Оксана Франко // *Lwów. Miasto – Społeczeństwo – Kultura: Polsko-ukraińska konferencja naukowa.* – Kraków, 29. IV – 1. V. 1996. – Kraków, Wydanie Instytutu Historji Wyższej Szkoły Pedagogicznej, 1996. – S. 63–66.

Франко А. Д., Франко О. О. Етнографічні та краєзнавчі матеріали в Музеї Івана Франка в Калуші / Андрій Франко, Оксана Франко // Народознавчі зошити. – 2013. – № 3 (111) (трав.–черв.). – С. 519–531 (залучено раритетний археографічний франкознавчий фотоілюстративний матеріал родини Івана Франка) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://nz.lviv.ua/archiv/2013-3/13.pdf>.

Франко А. Д., Франко О. О. Іван Гонта (Гамалія) – національний герой з Франкового роду / Андрій Франко, Оксана Франко // Калуські історичні студії: Збірник наукових статей, присвячений 580-й річниці першої письмової згадки про Калуш /

Відп. ред. і упоряд. І. Тимів. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2017. – С. 51–64.

Франко А. Д., Франко О. О. Колядки, щедрівки з Калушини в особистому архіві Івана Франка / Андрій Франко, Оксана Франко // Дзвони Підгір'я. – 2014. – 17 січня. – № 3. – С. 19.

Франко А. Д., Франко О. О. Курінний УПА Іван Франко-Гонта («Гамалія»). (П'ять Іванів з Франкового роду, названих на честь письменника, загинули за волю України в рядах УПА) / Андрій Франко, Оксана Франко // Культура і життя. – 2006, 30 серп. – № 34/35. – С. 4.

Франко А. Д., Франко О. О. Майстер українського живопису (До 90-річчя від дня народж. Г. Смольського) / Андрій Франко, Оксана Франко // Зоря Прикарпаття. – 1983, 2 груд. – № 192. – С. 4.

Франко А. Д., Франко О. О. Петро Франко – продовжувач батьківських традицій / Андрій Франко, Оксана Франко // Культура і життя. – 2006, 27 серп. – № 37. – С. 2.

Франко А. Д., Франко О. О. Петро Франко: продовжувач батьківських традицій і пропагандист його ідей / Андрій Франко, Оксана Франко // Дзвони Підгір'я. – 2005, 23 лип. – № 83–84. – С. 3.

Франко І. Я. Зібрання творів у 50-и томах. – Київ : Наукова думка, 1986. – Т. 48. – С. 302–303.

Франко І. Я. Знадоба до життєписі А.-Л. Могильницького / Іван Франко // Зоря. – 1885. – № 22–24.

Франко І. Я. Моя вітцівська хата / Іван Франко // Матеріали до українсько-руської етнології. – Львів, 1918. – Т. XVIII. – С. 1–4.

Франко О. О., Франко А. Д. Була козацького роду [про дружину Івана Франка Ольгу Франко (з Хоружинських) / Оксана Франко, Андрій Франко // Культура і життя. – Київ. – 2006, 26 лип. – № 30. – С. 2.

Франко О. О., Франко А. Д. Нащадки Івана Франка по брату Онуфрію / Оксана Франко, Андрій Франко // Культура і життя. – 2006, 6 груд. – № 49. – С. 2.

Франко О. О., Франко А. Д. У 13 років Михайло Франко взяв на себе керівництво родиною. «Чи буде самостійна Україна?». З таким зрілим державно-політичним питанням звернувся в листі до Івана Франка п'ятнадцятирічний Михайло Франко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://vikna.if.ua/news/category/all/2021/07/04/123728/view>.

Франко О. О., Франко А. Д. Франкова «фамілія» і «Прогрес» та інші культурологічно-громадські і спортивно-військові товариства у Підгірках поблизу Калуша у першій половині ХХ ст.: мемуарно-дослідницький контекст // Садиба Франка: науковий збірник заповідника «Нагуєвичі» / Б. Лазорак (гол. ред.). – Дрогобич : Північ, 2020. – Кн. 1. – С. 105–142.

Франко О. О. З родинних стосунків Зеновії Франко. Спогади / Оксана Франко // Слово і Час. – 2006. – № 8. – С. 58–65.

Франко О. О. Іван Франко і Підгірки (З родинного листування) [вперше опубліковано листи Онуфрія Яковича Франка до Івана Яковича Франка – А. Ф.] / Оксана Франко // Дзвони Підгір'я. – 1993. – № 97, 26 серп. – С. 2; № 105, 16 вер. – С. 2; № 107, 21 вер. – С. 2; № 111, 30 вер. – С. 2.

Франко О. О. Родина Франків і репресії / Оксана Франко // Дзвони Підгір'я. – 1992, 19 серп. – С. 2–3.

Франко О. О. Спогади про родину Івана Франка / Оксана Франко // Зоря Прикарпаття. – 1981, 27 серп. – С. 3.

Франко П. І. Іван Франко зблизька (П'ять портретів) / Петро Франко. – Львів, 1937.

Франко Т. І. Франки в Калушині / Тарас Франко. – У вид.: Тарас Франко. Вибране: У 2-х томах / Упоряд. Є. Баран, Н. Тихолоз. – Івано-Франківськ : Сеньків М. Я., 2015. – Том 1. – С. 844–848 (Серія «Бібліотека Галицька». Вип. 4).

Франковими стежками. Музей-оселя родини Франка. Буклет. Автор-упор. Любов Бойко; ред. Уляна Паньо, Іван Тимів. – Калуш : «Копі-центр», 2016.

Шкраб'юк П. В. Гідна спадкоємиця, Берегиня роду Каме-няра професор Оксана Омелянівна Франко (до 80-річчя від дня народження) // Калуські історичні студії. Т. 3: Зб. наук. статей,

документів і матеріалів, присвяч. 150-річчю створ. тов-ва «Прогрес» / За заг. ред. проф. О. Малярчука, І. Тиміва. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2019. – С. 252–272.

Шкраб'юк П. В. До 80-річчя професора Оксани Омелянівни Франко: Ювілейне слово / Петро Шкраб'юк // Народознавчі зошити. – 2019. – № 2. – С. 510–520.

Шкраб'юк П. В. Оксана Франко / Петро Шкраб'юк // Вісник Наукового Товариства ім. Шевченка. – Ч. 61 (Весна–літо). – 2019. – С. 104–106.

Щудлюк Є. І. Незламна віра, негасима любов. В Калуші відкрито меморіальну дошку І. Я. Франку / Євген Щудлюк // Зоря Прикарпаття. – 1981, 15 серп. – № 130. – С. 3.

Schweighofer // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://en.wikipedia.org/wiki/Schweighofe>.

Увага!

До путівника **«Іван Франко і Калуш»** створена **Google-карта**, яка допоможе туристам-красзнавцям ознайомитися з місцями майбутньої подорожі, пов'язаної з перебуванням Івана Франка у Калуші і його околицях.

Довідково-краєзнавче видання

Іван Франко і Калуш

Путівник

Упорядники: Андрій Франко, Наталія Мельник,
Оксана Франко, Людмила Андрійчук, Дарія Ониськів

Головний редактор: Олег Малярчук

Відповідальний редактор: Іван Тимів

Літературна редакторка: Тетяна Юзв'як

Переклад англійською: Уляна Голинська

Художнє оформлення: Ігор Бойкович

Світлини: Наталія Кулай, Андрій Франко

Створення Google-карти: Оксана Паламар

Ф-83 Іван Франко і Калуш. Путівник / Авт.-упоряд.: А. Д. Франко, Н. П. Мельник, О. О. Франко, Л. І. Андрійчук, Д. Г. Ониськів. Відп. наук. ред. І. М. Тимів. За ред. О. М. Малярчука. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2025. – 64 с.

– Сторінка КЗ «Музейно-виставковий центр КМР» Facebook

– Сторінка КЗ «Музейно-виставковий центр КМР» Instagram

Підп. до друку 02.04.2025. Формат видання 148×210мм.

Формат паперу і частка аркуша 210×297/4. Папір офсетний.

Гарнітура Times New Roman. Друк цифровий. Ум. друк. Арк.17,6

Віддруковано з оригіналів авторів

Друкарня «Фоліант»

м. Івано-Франківськ

www.foliant.if.ua

e-mail: foliant.drukarnja@gmail.com

Відділ оперативного друку тел.: +38 099 380 05 60 (Viber)

Відділ офсетного друку +38 067 248 10 41 (Viber)

Свідцтво суб'єкта видавничої справи ІФ № 24 від 20.07.2004

Путівник «**Іван Франко і Калуш**» допоможе калушанам і гостям самостійно ознайомитися з локаціями однойменного туристичного маршруту, що пролягає в м. Калуш Івано-Франківської області (Україна) та його житлових масивах Підгірки і Хотінь. У цьому науково-краєзнавчому виданні представлено пам'ятні місця Калуша, пов'язані з перебуванням Івана Франка, які належать до історичної й культурної спадщини міста.

Путівник містить **22** інформативно наповнені **локації**, які засвідчують, що Калуш тісно пов'язаний з іменем видатного українського поета, письменника, публіциста, перекладача, науковця, громадського і суспільно-політичного діяча Івана Франка, котрий був тут неодноразово: **I. Калуш:** Площа Героїв; Пам'ятники Іванові Франку в Калуші; Калуська дитяча музична школа (колишній повітовий суд); Церква Святого Архистратига Михаїла; Калуський лицей № 1; Краєзнавчий музей Калущини; Костел Святого Валентина; Народний дім; Церква Святого Миколая (ж/м Хотінь). **II. Підгірки:** Музей-оселя родини Івана Франка; Підгорецькі дуби; Символічна могила «Борцям за волю України»; Будинок культури ім. Антіна Могильницького; Калуська філія Калуського лицейу № 10; Галембрик; Хата Онуфрія Франка; Хата родини Смольських; Григорій Смольський в експозиції Музею-оселі родини Івана Франка; Церква Стрітіння Господнього; Цвинтар у Підгірках; Меморіальний комплекс «Криївка «Черемоша»; Джерело «Богуна». Приємної подорожі!

The guidebook «**Ivan Franko and Kalush**» will help locals and visitors independently explore the locations of route that runs through the city of Kalush, located in the Ivano-Frankivsk region of Ukraine, including its residential areas of Pidgirky and Khotin. This scientific and local-history publication presents the memorable places in Kalush connected with Ivan Franko's visits, which are part of the city's historical and cultural heritage.

The guidebook features **22** informative **locations** that confirm Kalush's close connection to the name of the prominent Ukrainian poet, writer, publicist, translator, scholar, public figure, and socio-political activist Ivan Franko: **I. Kalush:** Heroiv Square (Heroes' Square); Monuments to Ivan Franko in Kalush; Kalush Kids Music School (formerly the District Court); Church of Saint Michael the Archangel; Kalush Lyceum No. 1; Kalush Regional Museum of Local Lore; Church of Saint Valentine; Narodnyi House; Church of Saint Nicholas (Khotin Residential Area). **II. Pidgirky:** Museum-Homestead of the Franko Family; Pidgirky Oaks; Symbolic Grave «To the Fighters for Ukraine's Freedom»; Culture House named after Antin Mohylnytskyi; Kalush Branch of Kalush Lyceum No. 10; Halyembrik; Onufrii Franko's House; Smolskyi Family House; Hryhoriy Smolskyi in the Exposition of the Museum-Homestead of the Franko Family; Church of the Presentation of the Lord; Pidgirky's Graveyard; Memorial Complex «Cheremosh's Bunker»; «Bohun's Spring».

The publication is intended for local historians, teachers, tourists, librarians and admirers of Ivan Franko's work, and those passionate about discovering the region's historical and cultural past. Enjoy your journey!